

Djelom *Zapisi o kulturi davnih vremena. Antička baština Istre* Vesna Girardi Jurkić dala je izniman prinos stvaranju šire povijesne i arheološke slike istarskoga kraja. Radovi sadržani u ovoj svojevrsnoj monografiji zasigurno će koristiti znanstvenoj zajednici u nekim budućim istraživanjima, ali jednako će tako pronaći svoje mjesto i među širom čitalačkom publikom – zaljubljenicima u najstariju prošlost Istre.

Julija Trstenjak

Sunčica Mustač, *Crkva sv. Mihovila u Banjolama kraj Peroja*, Korpus ranosrednjovjekovne skulpture, knjiga 1, Split – Pula: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika / Arheološki muzej Istre, 2017., 119 str.

Suradnjom Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Arheološkoga muzeja Istre izišla je 2017. monografija Sunčice Mustač *Crkva sv. Mihovila u Banjolama kraj Peroja*. Djelo je ujedno i prva knjiga serije Korpus ranosrednjovjekovne skulpture u Hrvatskoj, proizišle kao rezultat početka realizacije dugo planiranoga projekta pokretanja serije publikacija koje bi kataloški obradile i stručno valorizirale ostavštinu ranosrednjovjekovne skulpture u Hrvatskoj. Uloga i glavna zadaća ovoga djela jest predstavljanje te analiza ranosrednjovjekovne sakralne skulpture crkvenoga kompleksa sv. Mihovila u Banjolama kraj Peroja, čime autorica nastoji taj kompleks smjestiti u širi kontekst ranosrednjovjekovne skulpture te općenito sakralne arhitekture na području Istre, ali i širem području sličnih elemenata i utjecaja.

Knjiga je podijeljena na tri veće cjeline. Prva cjelina razdijeljena je na niz manjih poglavlja koja, osim dublje analize skulpture crkvenoga kompleksa sv. Mihovila, sadrži i osnovne podatke te dosadašnja saznanja o lokalitetu i fazama izgradnje (i pregradnje) sakralnih objekata. Kao dodatak tekstu autorica često prilaže fotografije, tlocрте i zemljovide koji dodatno obogaćuju poglavlja nudeći čitatelju vizualizaciju lokaliteta i njegove ostavštine. Druga cjelina u knjizi predstavlja svojevrsni pregled i opis nalaza u nekoliko kategorija, dok je treća cjelina katalog kamenih nalaza koji omogućava čitatelju bolje shvaćanje same analize kamene skulpture kompleksa, ali i cjelokupnoga lokaliteta.

„Predgovor“ (5) Ante Miloševića nas uvodi u proces nastanka djela predstavljajući pritom začetke ideje pokretanja takve serije publikacija. Ti začeci sežu čak u 1954., kada je održan znakoviti sastanak hrvatskih arheologa i povjesničara umjetnosti radi pokretanja serije. Unatoč tomu što zamisao tada nije zaživjela, autor napominje kako to nije omelo pojedine arheologe i povjesničare umjetnosti u istraživanju takvih lokaliteta pa su shodno tomu sporadično objavljujane analize nekoliko lokaliteta. Ovo djelo predstavlja prvu knjigu u seriji te time i ogledni primjer, odnosno svojevrsni itinerar, a ujedno i poziv na daljnja istraživanja.

U „Uvodu“ (7-8) autorica donosi dosta općenite, no za daljnju analizu veoma bitne informacije o lokalitetu, uključujući njegov geografski smještaj, pregled arheoloških nalaza i kronološki prikaz razvoja naselja te time i sakralnih objekata kao glavne teme analize. Lokalitet je smješten oko dva kilometra sjeveroistočno od Peroja te je otprilike jednako toliko udaljen od obale. Sadrži brojne arheološke ostatke, među kojima se ističu ostaci srednjovjekovna naselja, ostaci srednjovjekovne trobrodne troapsidalne crkve (5./6. stoljeće) te cjelovita jednobrodna kapela (1456.). Dva su potonja sakralna objekta posvećena sv. Mihovilu te su upravo oni i njihovi kameni ostaci crkvenoga namještaja u središtu analize ovoga djela. Nadalje, autorica donosi kratak kronološki pregled razvoja naselja osvrćući se pritom na rezultate dosadašnjih istraživanja. Prema njima, lokalitet je kontinuirano naseljavan od antike pa sve do 13./14. stoljeća, kada je potpuno napušten, a stanovnici naselja vjerojatno se preselili u obližnji Vodnjan. Podrijetlo imena naselja autorica povezuje s mogućnošću postojanja kupališta uz rustičnu vilu, iako značajniji materijalni dokazi za tu pretpostavku još uvijek nisu pronađeni. Crkva i naselje svoj su vrhunac doživjeli u razdoblju rane romanike, a nakon propasti naselja tradicija štovanja sv. Mihovila Banjolskog ipak se nastavlja, što se najviše ogleda u činjenici da je nedaleko od ruševne trobrodne crkve 1456. izgrađena jednobrodna crkva.

U sljedećem poglavlju „Dosadašnja istraživanja“ (8-13) autorica donosi kratak pregled i svojevrsnu valorizaciju istraživanja lokaliteta od 18. stoljeća do danas. Najviše je prostora posvećeno istraživanjima koja je početkom 20. stoljeća proveo Domenico Rismondo, no pozornost je posvećena i ostalim autorima koji su se bavili lokalitetom i objavljivali rezultate svojih istraživanja, među kojima su Wilhelm Gerber, Anton Gnirs, Antonio Alisi, Branko Marušić, Corrado Ghiraldo i drugi.

Kratko poglavlje „Razvoj lokaliteta“ (14) bavi se kontekstom područja u kojemu se lokalitet nalazi (pulski ager) te mogućnošću njegova nastanka u blizini rimskih termi, što je potkrijepljeno brojnim arheološkim ostacima iz rimskoga doba, svakako nedovoljno istraženima.

Poglavlje „Ostatci trobrodne crkve sv. Mihovila“ (14-24) rasloženo je na nekoliko potpoglavlja, a tiču se faza izgradnje i pregradnje trobrodne troapsidalne crkve sv. Mihovila Banjolskog, u što je uključena i analiza manje crkve sv. Mihovila iz 15. stoljeća. Prva je crkva, sudeći po ostacima temelja apside, izgrađena još u vrijeme postojanja rustične vile. Analizirajući karakteristike temelja apside, autorica zaključuje brojne sličnosti s karakteristikama sakralnih građevina iz 6. stoljeća s područja Pule i njezine okolice. Tijekom tzv. druge faze izgrađena je nešto veća crkva koju autorica datira u 11. stoljeće, potkrjepljujući svoju tezu sličnostima elemenata ostalih crkava iz toga razdoblja. U toj je fazi izgrađen i zvonik, u čijem položaju uz bočni, južni zid crkve leži posebnost i atipičnost s obzirom na položaje zvonika ostalih istarskih crkava, koji su pak građeni na pročelju. Kao sličan primjer autorica navodi crkvu u Guranu. Treća je faza ujedno i prva zapažena faza trobrodne troapsidalne crkve sv. Mihovila. Zapazio ju je još Rismondo 1907. te umnogome pridonio njezinu istraživanju, iako su, prema autorici, tada zapostavljeni brojni detalji te sam kontekst nastanka jer Rismondo nije poznao prijašnje faze u izgradnji crkve. Ova se faza ističe brojnim kamenim ostacima s veoma zanimljivim detaljima pogodnima za iscrpnu analizu. Autorica nadalje donosi iscrpan pregled elemenata koji se daju naslutiti u ovoj fazi izgradnje (apside, brodovi, apsidalni prostor, ostaci zvonika, oltarna ograda, ambon...). Upravo je elementima ambona (ulomci prsobrana) posvećeno dosta prostora s obzirom na bogatstvo prikaza na njima. Na temelju rješenja u interijeru te izvođenja likova uklesanih u pojedine elemente, autorica donosi i svoje viđenje klesara i klesarske radionice koja je izvodila radove na crkvi. Ime majstora Silvestra donosi još Rismondo, a autorica prema pojedinim karakteristikama u kvaliteti klesarova rada (naivnost, nespretno i rustično izvedeni likovi, nedosljednost...) zaključuje kako se najvjerojatnije radi o lokalnom klesaru. Četvrta i ujedno posljednja faza jest i ona propadanja crkve usporedo s propadanjem samoga naselja. Crkva se urušila između 1200. i 1300., a njezini ostaci dadu naslutiti da se određeno vrijeme rabila i kao gospodarski objekt. Nakon propadanja naselja i crkve, tradicija kulturnoga mjesta nastojala se očuvati izgradnjom manje, jednobrodne crkve sv. Mihovila, čiji je naručitelj bio

pulski biskup Mosè Buffarelli (1451. – 1465.). Za manju su crkvu karakteristične spolije, odnosno dio namještaja stare crkve ugrađen u noviju kako bi se očuvala tradicija i uspomena na urušenu staru crkvu.

Posljednje poglavlje prve cjeline („Zaključak“, 25–27) donosi sintezu autoričina izlaganja i razne zaključke na temelju analize ostataka kamene skulpture crkve sv. Mihovila te njihove usporedbe s nekoliko istarskih sličnih primjera. Osim toga, nameću se i neka još otvorena pitanja poput povezanosti crkve sv. Mihovila s obližnjom crkvom sv. Foške, ali i s crkvom sv. Sofije u Dvigradu te pitanja njezina hodočasničkoga karaktera.

Slijede dvije preostale cjeline u obliku kataloga, „Katalog – tekstovi“ (29–58) s popratnom literaturom (59–62) i „Katalog – slike“ (63–118) te „Sadržaj“ (119).

Knjiga Sunčice Mustać *Crkva sv. Mihovila u Banjolama kraj Peroja* vrijedan je prinos proučavanju ranosrednjovjekovne istarske, time i hrvatske kulturno-povijesne baštine. Iako je djelo rad povjesničarke umjetnosti, autorica ne propušta iznijeti bitne i zanimljive informacije povijesnoga konteksta lokaliteta pomoću kojih i oblikuje svoje zaključke. Djelo se dotiče onomastike te naravno i arheologije koja je ključna za istraživanje lokaliteta uopće, stoga se može zaključiti kako je interdisciplinarnoga karaktera. Osim toga, važno je i kao svojevrсна sinteza dosadašnjih istraživanja samoga lokaliteta i crkava pa će nesumnjivo biti i dobra polazišna točka za daljnja istraživanja.

Gabriela Braić

Predrag Marković – Ivan Matejčić – Damir Tulić, *Umjetnička baština istarske crkve / Il patrimonio artistico della chiesa istriana, 2, Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća / Scultura dal XIV al XVIII secolo*, Pula – Pola: Istarska kulturna agencija – Agenzia culturale Istriana / Porečka i Pulska biskupija – Diocesi di Parenzo e Pola / Istarska županija – Regione Istriana / Arheološki muzej Istre – Museo archeologico dell'Istria / Josip Turčinović, 2017., 402 str.

Edicija *Umjetnička baština istarske crkve* započeta 2014. godine sveskom o skulpturi od 4. do 13. stoljeća nastavljena je 2017. pregledom najznačajnijih kiparskih djela nastalih od 14. do 18. stoljeća i sačuvanih u sakralnim objektima